

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ДЖУРА ОЛЕКСАНДР ДМИТРОВИЧ

УДК 37.015.324: 378.091

**СТАНОВЛЕННЯ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ ОСОБИСТОСТІ
В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ**

09.00.10 – філософія освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий консультант – доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України
Андрущенко Віктор Петрович,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, ректор.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Рижко Володимир Антонович,
Центр гуманітарної освіти НАН України,
директор;

доктор філософських наук, професор
Скубашевська Ольга Станіславівна,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри германського та порівняльного мовознавства;

доктор філософських наук, доцент
Бойко Анжела Іванівна,
Черкаський державний технічний університет, професор кафедри філософії.

Захист відбудеться 22 березня 2012 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «21» лютого 2012 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Проблема освіти як головний чинник життєтворчості особистості належить до найбільш актуальних і недостатньо освоєних проблем сучасної гуманітарної науки. Однією з головних вона є і в сучасній філософії освіти. І це не випадково. З освітою людина пов'язана практично всім своїм життям. В ранньому віці вона йде до школи, освоює знання, формує життєві компетенції, навички практичної діяльності. В юності через систему освіти вона здобуває професію, формує власний ціннісний світ, світогляд, мораль, культуру. Й незалежно від того чи продовжує вона своє навчання у зрілому віці – ця потреба викристалізується нині як незамінна складова успішної життєдіяльності людини, – кожен з нас знову і знов «повертається до освіти» через власних дітей і онуків, через культуру, засоби масової інформації, просвітництво тощо. Освіта, таким чином, вимальовується як особливий ресурс соціалізації особистості. Вона (освіта) супроводжує людину впродовж всього життя, постає головним чинником її життєтворчості. Нерідко людина ставить перед собою, здавалося б, просте запитання: а чи можна прожити, утвердити себе як успішну особистість без здобуття освіти? Паралельно з ним мимоволі вимальовується друге запитання: чому менш освічені люди нерідко стають більш заможними, реалізованими й успішними, ніж ті, хто денно і нічно «гриз граніт науки», «карабкався крутими схилами» й зрештою перетворився в такого собі «книжкового черв'яка», аж ніяк нездатного не тільки до здобуття добробуту, успіху й кар'єрного зростання, але й до пересічної самостійної життєтворчості? Однозначні відповіді на ці запитання сформулювати не просто, а може й неможливо. Життя людини обумовлене такою кількістю якісно різноманітних чинників, збалансований вплив яких на нього ледь проглядається як в теоретичному, так і в практичному планах. Те ж саме стосується й освіти. «Зачароване поле» М.Кузанського – «чим більш широким є коло мого знання, тим більшою є його дотичність до світу не знання» («Про вчене незнання») – говорить про те, що здобуваючи освіту, людина одночасно (і все більш наполегливо) зваблюється сумнівами, які застерігають її активне вторгнення в життєвий процес, соціокультурну практику. Приймати відповідальне практичне рішення знаменитому Незнайці з однойменної казки М.Носова виявляється було простіше, ніж його другові із Сонячного міста з ім'ям Знайка. І все ж, практика засвідчує інше: успіх неосвічених є справою випадковою; успіх освіченої людини – явищем природним, закономірним. Освіта не тільки озброює людину належними знаннями чи компетенціями, але й «підказує» їй той єдино вірний шлях, який веде до Храму. Життєтворчість освіченої людини має якісно іншу природу і значення, ніж людини не освіченої, темної. Перша з них пов'язана з пошуком, творчістю, соціальною активністю; друга – зі злочином, за який рано чи пізно треба буде відповідати якщо й не перед суспільством, то, крайньою мірою, перед власним сумлінням. Між тим, жити, творити, перемагати легітимним чином, тобто зберігаючи честь і гідність, шануючи закони і дотримуючись їх, не

переступаючи через людину, не поступаючись справедливістю стає все важче... Звідси випливає низка першочергових питань, які ще не мають однозначно сформульованих відповідей: як жити, для кого і для чого, навіщо працювати, якщо можна захопити те, що зроблене іншими? Філософське питання, поставлене ще древніми мислителями про те, «чи варте життя, щоб його проживати?», стає все більш актуальним для все більш значної частки людей по обидва боки Великого океану. І все ж люди живуть, виховують дітей, створюють і відтворюють цінності, передають їх наступним поколінням. То в чому ж тоді сенс нашого життя? Чому ми боремось за нього здавалося б у безнадійній ситуації? І разом з тим, чому, не замислюючись, кладемо власне життя на вівтар історії, якщо мова йде про виживання дитини, близької тобі людини, родини, народу, нації? Чому людство прагне до творчості? Чому у разі невдачі ми страждаємо, або ж у разі успіху – співаємо, танцюємо, радіємо? Нарешті, як жити у цьому неймовірно складному, незрозумілому й багато в чому загрозливому світі? Відповідь на ці та ряд інших запитань ми намагались знайти дослідженням, що пропонується.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Освітня проблематика в структурі життєтворчості особистості, роль освіти в системі її самореалізації, самоздійснення на різних етапах людської історії завжди була в центрі філософських досліджень саме тому, що людина, її життя, діяльність, творчість з давніх часів і до наших днів залишається головним предметом філософських пошуків і дискусій. Ця тема була центральною у філософії античних мислителів. Фалес і Піфагор, Платон і Аристотель, Демокріт і ряд інших давніх мислителів розмірковували не тільки над проблемою загальної світобудови, а насамперед, над проблемою людини, її місця у великому Космосі, над її моральними характеристиками, способом поведінки і призначення. Цю ж лінію продовжили, щоправда, на релігійній основі філософи Середньовіччя. Воістину центральною проблема людини постала у філософії Відродження та Просвітництва. Не менш актуальною вона була в Новій і Новітній філософії. Поряд з дослідженням світу, закономірностей його розвитку і пізнання, проблема людини все більш рельєфно піднімалась на вершину філософських пошуків. Над нею розмірковували найкращі представники філософського корпусу свого часу. Показовими щодо цього є вислів знаменитого Канта про те, що предметом його зацікавленості є дві речі – зіркове небо над головою і моральний закон всередині нас. «Для нас» же філософ відкрив таїнство заснованого на розумі «морального імперативу» і «вічний мир», до якого він закликав людство.

Марксистська філософія, що утверджувалась як «духовна зброя» пролетаріату, спрямована проти буржуазії, експлуатації та інших форм пригнічення, проблему людини, її життєтворчості та самореалізації, представила в ідеологічному світлі. Дещо в іншому плані, – а саме – в ідеологічному, – вона розглядала й роль освіти в системі життєтворчості особистості. І хоча цей аспект розгляду нині відсунутий на другий чи, можливо, на третій план, марксистський погляд на місце та роль освіти в контексті

реалізації життєтворчості аж ніяк не може бути викинутим із загального аналізу цієї надто глибокої, актуальної й складної проблеми.

Ряд цікавих, конструктивних ідей щодо освіти як чинника життєтворчості особистості зустрічається в «філософії життя» (А.Бергсон, Ф.Ніцше), екзистенціалізмі (А.Камю, Ж.Сартр), неотомізмі (Ю.Бохенський, Е.Жильсон, Ж.Марітен), інших філософських напрямках, зародження і розквіт яких відноситься до ХІХ – ХХ століть.

Актуальною ця проблема є і нині. Понад те, в наші дні, позначені як епоха глобалізації та інформаційної революції, проблема життєтворчості особистості загострюється. В світі відбулись такі зміни, осмислення яких ще лише розпочинається. Світоглядні орієнтири людини, її моральні цінності, політичні пріоритети, соціокультурні цінності знаходяться в розпорошеному стані. Людина нерідко втрачає генералізуючу нитку соціального поступу, не може адаптуватись до соціокультурних змін, впадає в розпач, апатію, надто близько підходить до суїциду. Освіта при цьому перетворюється в «останній рубіж» оборони, який або утримує людину в цьому світі, або ж підштовхує її до переходу в світ інший, тіньовий, невідомий. Останнє стало предметом розгляду таких знаменитих західних науковців, як Р.Арон, А.Адлер, Х.Арендт, Д.Белл, З.Бжезинський, М.Бубер, Р. Дарендорф, Дж.Дьюї, Ф.Знанецький, О.Тоффлер, М.Хайдеггер, Й.Хейзинга, Ф.Фукуяма, К.Ясперс, ряду інших дослідників.

У російській дореволюційній і сучасній філософії означена проблема аналізувалась у працях Ж.Алферова, Б.Ананьєва, П.Афанасьєва, Ю.Бабанського, А.Бачинського, М.Бахтіна, М.Бердяєва, П.Блонського, Н.Бунакова, Ф.Бурлацького, С.Владимирського, Л.Виготського, П.Гальперина, П.Гайденко, В.Давидова, Ю.Давидова, А.Лазурського, А.Луначарського, А.Лурія, Н.Новікова, А.Ободовського, А.Пінкевича, С.Рубінштейна, В.Соловійова, С.Франка, П.Флоренського, В.Чорнолузького, С.Шацького, В.Шульгіна, Д.Єльконіна, інших дослідників.

Помітним в її розгляд є вклад українських дослідників. Серед науковців, насамперед, філософів, політологів та соціологів, які безпосередньо торкались означеної проблеми, слід назвати таких дослідників, як Є.Андрос, В.Андрущенко, Т.Андрущенко, В.Бакіров, В.Бех, В.Богданов, О.Бойко, А.Бичко, Г.Волинка, О.Гомілко, Л.Губерський, В.Дзоз, М.Злотіна, В.Євтух, В.Кремень, С.Кримський, М.Лукашевич, М.Михальченко, В.Муляр, І.Надольний, В.Огнев'юк, О.Онищенко, І.Предборська, В.Рижко, Т.Розова, З.Самчук, О.Скубашевська, Л.Сохань, В.Скотний, Н.Скотна, В.Табачковський, В.Шинкарук, В.Ярошовець, О.Яценко та ін.

Особливої уваги заслуговують праці Л.Сохань та представників її наукової школи. У виданих недавно книгах «Поезія життєтворчості» (2009 р.) та «Мистецтво життєтворчості» (2010 р.) авторка розмірковує про таїнство душі та суперечності людського життя, природу життєтворчості та долю людини. У цих працях закладені методологічні і світоглядні основи життєтворчості особистості, зокрема, щодо людини як суб'єкта власної життєтворчості, проектування цього процесу, його сценарію та чинників, які спонукають до

відповідних життєдайних поворотів долі. Дослідниця визначає такі опорні поняття, як «життєвий шлях особистості», «спосіб життя», «стиль життя», «культура життя та творчості» та ін. В її книгах проаналізовані інноваційні моделі життєтворчості, найвищий сенс людського буття, сценарії розвитку (перебігу) життя в структурі сучасних глобалізаційних викликів.

І все ж, не зважаючи на достатньо об'ємний пласт друкованої продукції, проблема взаємозв'язку й ролі освіти в життєтворчості особистості залишається висвітленою не достатньо повно. Існує низка проблем, які потребують додаткових досліджень. До них, зокрема, відносяться теоретико-методологічні проблеми дослідження процесу життєтворчості особистості (основні дискусії щодо змісту, основних напрямів та характеру життєтворчості особистості, поняття життєтворчості особистості як духовно-практичної діяльності, спрямованої на проектування, програмування, планування та творче здійснення свого індивідуального життя, визначеність індивіда та особистості як суб'єктів власної життєтворчості тощо). Більш глибокого розгляду потребують такі питання, як взаємозв'язок, суперечності та взаємодія основних чинників життєтворчості особистості; місце і роль серед них такого соціального інституту, як освіта, особливо, в контексті глобалізаційних та інформаційних викликів життєтворчій функції освіти. У цьому зв'язку актуалізується проблема модернізації освіти як чинника життєтворчості особистості (утвердження особистісного характеру освіти, відродження духовної сутності освіти, можливості об'єднання зусиль освіти і релігії, демократизація освіти тощо). Враховуючи недостатню розробленість та актуальність проблеми, ми обрали її у якості предмета самостійного теоретичного аналізу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний із темою дослідження кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова «Принципи організації та тенденції розвитку вищої освіти у XXI ст.» (рішення Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова від 22 грудня 2006 р., протокол № 5). Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 2 від 25 вересня 2009 року).

Метою дослідження є аналіз ролі освіти як чинника життєтворчості особистості в умовах сучасних викликів глобалізованого світу.

Досягнення цієї мети вимагає розв'язання таких **дослідницьких завдань**:

- уточнення поняття життєтворчості особистості в світлі сучасного наукового і філософського дискурсу;
- виокремлення й аналіз основних чинників цього процесу, їх взаємозв'язок і взаємодія;
- дослідження місця, ролі і значення освіти у вихованні свідомого ставлення людини до життя, формуванні ціннісних орієнтацій особистості, необхідних для здійснення власної життєтворчості в сучасних умовах;

- дослідження природи та сутності глобалізаційних та інформаційних викликів щодо освіти та її ролі у підготовці людини до життєтворчості у сучасному суспільстві;

- аналіз відповідей освіти на виклики глобалізованого світу та її організація як «власного життя» особистості, а не лише підготовки до нього в майбутньому;

- виокремлення й аналіз основних змін в системі освіти, що підвищують її ефективність в системі життєтворчості особистості;

- вивчення тенденцій, проблем та суперечностей розвитку української освіти як чинника життєтворчості особистості;

- вияв та аналіз можливостей об'єднання зусиль науки, освіти, релігії та інших форм духовно-практичного освоєння світу в контексті відродження духовності як головного підґрунтя життєтворчості особистості.

Об'єктом дослідження є модернізація української освіти.

Предмет дослідження – освітній потенціал у системі життєтворчості особистості.

Методологія дослідження. Дослідження, проведене в межах дисертації, базується на таких головних принципах, як принцип єдності теорії і практики, логічного та історичного, співпадання начала і принципу системності та об'єктивності. Ми застосовували наступні методи наукового пізнання: 1) діалектика (з урахуванням її інтерпретацій у сучасній філософській літературі); завдяки цьому методові ми отримали можливість побачити і представити предмет дослідження у всіх його соціальних та інших взаємних зв'язках і залежностях, а також у процесі розвитку; 2) герменевтика. Цей метод дозволив проникнути всередину процесу життєтворчості особистості, виявити й дослідити в ньому роль освіти як одного з головних чинників і ресурсів; 3) застосування структурно-функціонального методу забезпечило виокремлення та автономний розгляд елементів системи життєтворчості особистості та структури його головного чинника – освіти; 4) застосування методу системного аналізу дозволило відслідкувати взаємні зв'язки та залежності елементів системи освіти, взаємодії її суб'єктів у процесі їх життєтворчості; 5) історичний метод, застосований в дисертації, дозволив проаналізувати основні етапи становлення системи життєтворчості особистості, роль освіти на кожному з етапів її (особистості) історичного становлення, виокремити рефлексію цього процесу в освітянській теорії та практиці; 6) порівняльний метод дозволив здійснити порівняння ефективності процесу життєтворчості засобами освіти в різних соціальних системах та країнах європейського простору; 7) на основі аналітико-прогностичного методу нами зроблені певні висновки та узагальнення, теоретичні та практичні рекомендації загалом на період до 2025 року. Ми використовуємо також міждисциплінарний підхід.

Наукова новизна дисертаційного дослідження виявляється в обґрунтуваннях авторських висновків про те, що 1) людина творить себе сама у відповідності з власним розумінням мети життєдіяльності, місця і ролі в суспільстві; 2) цей процес має назву «життєтворчість особистості» й за змістом

він є формою (видом) духовно-практичної діяльності, спрямованої на проектування, програмування, планування та творче здійснення свого індивідуального життя; 3) останнє відбувається на широкому тлі реальних суспільних відносин (реального соціуму), історії і культури, що розглядаються у якості об'єктивних умов, своєрідного фундаменту, від якого відштовхується і до якого повертається цей процес; 4) на життєтворчість особистості впливають такі чинники, як родинне і громадське виховання, засоби масової інформації і культури, релігія і наука, освіта, інші форми суспільної свідомості та досвіду; 5) вплив освіти є найбільш дієвим, адже саме в освіті й через освіту людина цілеспрямовано (й під керівництвом вчителя) здобуває знання, формує власний світогляд, отримує суспільно значиме виховання; 6) ефективність освіти як чинника життєтворчості особистості наштовхується на виклики сучасного глобалізованого світу; 7) розвиток освіти у відповідності з потребами практики є першою і головною умовою підвищення ефективності життєтворчості, життєвого процесу людини, який веде її до самоствердження, самоповаги, успіху і свободи.

Новизна віддзеркалена в наступних наукових положеннях, що виносяться на захист:

Вперше:

– визначено ефективність освіти як чинника життєтворчості особистості; її залежність від динамічних зовнішніх і внутрішніх обставин. До перших з них відносяться глобалізація та інформаційна революція; до других – соціально-економічні, політичні та соціокультурні зміни, що відбуваються в середині держави. Показано, що означені обставини роблять своєрідний виклик освіті й для того, щоб вона могла ефективно виконати свою життєтворчу функцію, освіта має здійснити певні трансформації за змістом, методикою, технологіями, організацією тощо;

Уточнені:

– теоретичні й практичні домінанти цього процесу; прогнозуючи його перебіг на рівні сучасної історії і в перспективі на 15-20 років, обґрунтовано найбільш ефективні кроки, за якими могли б бути здійсненими трансформації української освіти в контексті підвищення ефективності її життєтворчої функції; визначено, що «модернізація освіти» є закономірним процесом оновлення національної системи освіти відповідно до апробованих практикою здобутків у цій галузі провідними країнами світу;

– основні напрями модернізації освіти в Україні; Болонські домовленості, при цьому, розглянуто як одну з найбільш фундаментальних і модернових програм трансформації освіти в сучасному європейському просторі. Разом з тим, вони не повинні слугувати підставою для руйнації національних підвалин освіти, її ролі у життєтворчості особистості. Мова має йти про модернізацію вітчизняної освіти у відповідності зі стандартами Болонських декларацій і, одночасно, про збереження фундаментальних надбань української освіти, їх використання усією європейською спільнотою;

– модернізація цінностей в системі освіти здійснюється через дискурс всіх суб'єктів навчально-виховного процесу, де кожен з них постає як рівний серед рівних, враховує точку зору іншого не залежно від того, змінив він власну позицію, чи залишився на ній;

Подальшого розвитку отримали:

– концептуальні засади модернізації сучасної української освіти у відповідності з основними документами, прийнятими на рівні європейської освітньої спільноти як в контексті Болонських домовленостей, так і з виходом за її межі; останнє стосується трансформації нормативно-правової бази освіти, утвердження її як безперервної «освіти впродовж життя», людиноцентриського спрямування й інноваційного типу;

– теоретичні підвалини й підстави збереження і розвитку «педагогічної матриці» української освіти, посилення її впливу на європейську спільноту з метою відродження духовної сутності освіти, підвищення її ефективності в системі життєтворчості особистості;

– основні напрями демократизації освіти, до яких належать демократизація змісту освіти; впровадження дискурсних технологій; розширення та поглиблення творчого начала в освіті, розвиток педагогічної творчості; демократизація організаційно-виховних аспектів життєдіяльності освітньої галузі; розширення академічної мобільності як напрям демократизації освіти; забезпечення рівного доступу до якісної освіти; демократизація управління освітою.

Теоретичне і практичне значення дисертації визначається тим, що в ньому вперше в філософській і педагогічній літературі незалежної України проаналізована роль освіти як чинника життєтворчості особистості, виявлені протектори цього процесу – виклики глобалізованого світу та відповіді освіти з метою підвищення її ролі як головного ресурсу життєтворчості особистості. Нами обґрунтовані основні напрями модернізації сучасної освіти як в контексті Болонських домовленостей, так і з виходом за їх межі; підкреслюється роль української освіти в європейському освітньому просторі. Матеріали дисертації можуть бути використані при читанні курсу «Філософія освіти» та «Освітня політика», а також частково при читанні курсів «Філософія», «Політологія», «Культурологія» тощо. На їх основі може бути підготовлений спеціальний курс для студентів гуманітарних спеціальностей.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на засіданні кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, а також на ряді міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій та семінарів, а саме: Міжнародному науково-практичному семінарі «Інноваційна освіта для XXI століття» (м. Київ, 2007); Міжнародній науково-практичній конференції «Імперативи розвитку України в умовах глобалізації» (м. Чернігів, 2008); IV Всеукраїнській науково-методичній конференції «Безперервна освіта в Україні: реалії та перспективи» (м. Івано-Франківськ, 2008); Міжнародній

науково-практичній конференції «Міжкультурні комунікації та толерантність в освіті» (МДЦ «Артек», 2009); Науково-практичному семінарі «Освіта в полікультурному просторі XXI століття: пошук стратегічних пріоритетів» (м. Київ, 2009); II Міжнародній науково-практичній конференції «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (м. Тернопіль, 2009); II Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне дошкілля: реалії та перспективи» (м. Київ, 2009); Науково-практичному семінарі «Інноваційні стратегії розвитку освіти: філософсько-педагогічний дискурс» (м. Київ, 2009); Науково-практичній конференції «Університетська освіта в Україні і світі: стан, проблеми та шляхи розвитку» (м. Луцьк, 2009); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Університет – позашкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад» (м. Київ, 2010); III Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне дошкілля: реалії та перспективи» (м. Київ, 2010); Міжнародній науковій конференції «Наукова еліта як соціально-економічний фактор розвитку держав в умовах глобалізації» (м. Київ, 2010); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціальна робота на межі тисячоліть: концепції, технології, стратегії» (м. Київ, 2011); Науково-практичній конференції «Основні напрями модернізації вищої освіти в контексті викликів епохи» (м. Київ-Глухів, 2011); круглому столі «Вища освіта України: 20 років перетворень в Україні» (м. Київ, 2011).

Публікації. Основні положення, ідеї і висновки дисертаційної роботи оприлюднені у 25 публікаціях, з них: 1 – одноосібна монографія, 20 – статті у наукових фахових виданнях з філософських наук, 4 – статті в інших наукових збірниках.

Кандидатська дисертація на тему: «Освіта в системі факторів професійного самовизначення особистості» була захищена в 2004 році. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської не використовуються.

Структура дисертації. Відповідно до мети та завдань дослідження робота складається із вступу, шести розділів, висновків та списку використаних джерел (280 позицій). Загальний обсяг дисертації – 389 сторінок, із них основна частина дисертації – 362 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет дисертаційного дослідження, а також визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, ступінь їхньої апробації.

У **першому розділі** – «**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ ОСОБИСТОСТІ**» – розглянуто концепції життєвого шляху особистості в широкому контексті її соціально-культурної життєдіяльності. Зазначається, що відсутність загальноновизнаної теорії життєвого шляху і життєтворчості гальмує створення цілісної і несуперечливої картини життєвого шляху загалом.

Життєтворчість як «творення життя» – це творчість у трьох іпостасях: продуктивній (результатах активності особистості), суб'єктивній (в розвитку суб'єктивного світу особистості), і соціальної (відбиття в життєвих світах інших людей). Саме інтеграція трьох цих іпостасей закладає цілісність творчості особистості, перетворює її на життєтворчість.

Ідея життєтворчості є провідною у сучасній філософії, психології, педагогічній теорії. Розкриваючи сутність життєтворчості у пізнанні та практиці людських стосунків зазначимо, що життєтворчість – це не тільки шлях до саморозвитку через цілепокладання, самопрограмування та конструювання певної системи соціальних статусів. Вона не зводиться до прагнення всебічного аналізу та синтезу, системного відображення дійсності її перетворення. Принцип життєтворчості передбачає, що предметом творчості стає не тільки зовнішній, а й внутрішній світ людини, коли вона будує власне життя відповідно до певного позитивно морального задуму, що має особистісний зміст, який, в кінцевому підсумку, збігається із загальнолюдським. При цьому загальнолюдське не є нормативним взірцем, еталоном, ідеалом. Навпаки, воно виростає із індивідуально-своєрідного як результат творчих зусиль, креативної активності конкретних людей.

Можемо констатувати, що категорія життєтворчості має окреслене методологічне та теоретичне підґрунтя. Наявні спроби наближення до з'ясування сутності та особливостей даного концепту з позицій соціальної філософії, загальної та соціальної психології, педагогіки, рефлексивно-гуманістичної психології співтворчості. Водночас необхідно відзначити фрагментарність напрямів окремих досліджень, слабкий зв'язок між теоретичною розробкою та практичним втіленням технологій життєтворчості. Вочевидь, сучасний етап розробки проблеми може бути кваліфікований як описовий, на якому розв'язується завдання накопичення інформації про особливості феномену, визначення його основних властивостей та закономірностей.

Аналіз сучасних досліджень проблеми життєтворчості українськими вченими (Н.Ануфрієва, І.Бех, О.Донченко, Г.Несен, Л.Сохань, Т.Титаренко, В.Шинкарук, М.Шульга та ін.) засвідчує соціально-психологічну спрямованість у побудові концепції життєтворчості, яка реалізується у відповідній технології творення власного життя. Скласти уявлення про особливості анонсованого підходу дозволяє таке визначення: життєтворчість – це духовно-практична діяльність особистості, що спрямована на проектування, планування, програмування та творче здійснення нею свого індивідуального життя. Особистість у цьому процесі виступає як розвинена індивідуальність, суб'єкт свого індивідуального життя, а об'єктом творчих діянь особистості виступає її власне життя.

У межах соціально-філософської концепції життєтворчості відповідно використовуються такі категорії, як: картина життя, життєвий шлях, життєвий світ, життєвий простір, життєві стратегії, стиль життя, якість життя, рівень

життя, життєвий проект тощо. Важливе місце в означеній концепції посідає концепт життєтворчого потенціалу.

В умовах трансформації українського суспільства здійснюються пошуки форм і сфер самореалізації сутнісних сил індивідів, які зорієнтовані на особистий вибір, особисту відповідальність. Ці нові ціннісні орієнтації активніше засвоюються молодими людьми. Але психологія патерналізму, прояви соціальної апатії, схильність до досягнення успіху за допомогою соціально несхвалюваних методів – все це становить зворотній бік сучасної молодіжної свідомості, демонструє її амбівалентність.

Такий стан, за якого люди втрачають орієнтири життя і страждають від почуття втрати сенсу життя та спустошеності, В.Франкл назвав екзистенційним вакуумом.

Все це зумовлює необхідність глибокого вивчення гуманітарними та філософськими науками – соціальна філософія та філософія освіти тут не виняток – причин та шляхів подолання екзистенційної кризи, кризи життєвих цінностей, осмислення існуючих моделей соціально-економічної поведінки і – відповідно до них – життєвих стратегій.

Аналіз феномену життєтворчості дозволяє констатувати, що більшість підходів до визначення змісту цього поняття ґрунтуються на діяльній парадигмі. Життєтворчість, наприклад, деякими дослідниками (В.Калін, Є.Колесников) визначається як сукупність діяльних характеристик життя; як діяльність, що спрямована на проектування, планування, програмування та творче здійснення індивідом свого індивідуального життя (Л.Сохань). Причому ця діяльність спрямовується у двох напрямках: на пошук та подолання проблемних ситуацій (Н.Пов'якель, Н.Чепелева), суперечностей життя (Л.Сохань), внутрішньо-особистісних конфліктних ситуацій (Л.Іванцев); на творче здійснення власного життя, віднайдення чогось неповторного в собі і його реалізацію у власному житті. І.Семенов та С.Степанов пропонують розглядати життєтворчість як життєву стратегію, як особливий вид життєдіяльності, за яким кожна мить життя є творчим актом, інновацією в кожній сфері людського життя.

Більшістю дослідниками виокремлюється і така невід'ємна характеристика життєтворчості, як суб'єктивність: особистість у цьому процесі виступає як розвинена індивідуальність, суб'єкт свого індивідуального життя.

Усі дослідники наголошують на цілісності прояву процесу життєтворчості за вектором «внутрішній-зовнішній світ», що забезпечується такими особистісними характеристиками, як «здатність до життєтворчості», «спрямованість розвитку», «життєтворчий потенціал». Основною серед таких характеристик на рівні зовнішніх проявів автори вважають життєву компетентність (знання, уміння, набутий досвід) – знання життя та його законів, уміння орієнтуватися в «нештатних», нестандартних життєвих обставинах, реалістично їх оцінювати, обирати зважені рішення в складних життєвих ситуаціях, знаходити шляхи виходу із кризових ситуацій життєвих колізій;

вміти будувати свої стосунки з іншими людьми, а також планувати, регулювати та аналізувати свої вчинки відповідно власним життєвим цілям.

Адекватність зовнішніх проявів життєтворчості забезпечується внутрішніми властивостями особистості, а саме: розвиненою свідомістю і самосвідомістю (саморефлексією), інтернальністю, ціннісно-смысловими орієнтирами, зокрема орієнтацією на духовні цінності, саморозвиток, самоактуалізацію; розвиненим емоційно-вольовим потенціалом, креативністю і т. д.

Переведення аналізу життєтворчості в площину розгляду мотиваційно-потребнісної сфери засвідчує, що творчість як реалізація потреб особистості стає можливою лише за умови задоволення матеріальних та соціальних потреб (А.Маслоу). Іншими словами, життєтворча особистість як активний творець – це передусім особистість соціально успішна та максимально активна, самоактуалізована, а отже – адаптована.

У другому розділі – **«ЖИТТЄТВОРЧІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ»** – розглядаються підходи до осмислення життєтворчості, що сформульовані світовою педагогічною думкою і сучасною філософією освіти та пов'язані зі становленням інформаційного суспільства, глобальними проблемами та інтеграційними тенденціями в освіті.

Показано, що сьогодні майбутнє стає все більш залежним від ставлення суспільства до освіти, від того, як трактується не тільки статус освіти, а й сам її зміст і функції. Сучасному українському суспільству необхідне переосмислення освіти як явища, соціального інституту і соціальної сфери. Це переосмислення обумовлене постановкою питання про те, чим повинна бути освіта, яка заповнює все дитинство і молодість людини, – тільки підготовкою до життя чи власне життям. Це питання не просте й не риторичне, оскільки від його розв'язання залежить функціональний розгляд тієї чи іншої освітньої підсистеми. Або вона готує до якогось подальшого етапу навчання, до якоїсь конкретної діяльності (побутової, трудової, сімейної тощо), і тоді треба виходити з потреб подальшого етапу освіти та життя. Або кожна освітня підсистема вирішує насамперед власні завдання, пов'язані з розвитком особистості, її соціалізацією, створенням умов для самореалізації людини на певному життєвому етапі, – зрозуміло, принагідно не забуваючи і про подальший її життєвий шлях.

У розділі обґрунтовується, що одним з головних аспектів трансформації освітньої сфери є становлення освіти, спрямоване на вирішення евристичних завдань, на навчання методам евристики, творчості, на пошуки нового. На думку С.Кримського, не менш важливе завдання держави перед майбутньою системою освіти полягає в розумінні того, що ніколи, за жодних обставин, не можна позбавляти освіту певного базисного фонду фактів. Йдеться про особливий відбір, особливу селекцію цих фактів – вони дійсно мають бути базисними. Іншими словами – креативними, такими, з яких витікали б інші факти. Це, наприклад, знання архетипів. Відомо, що крізь весь масив людської історії проходять певні теми. Наприклад – істина, добро, краса. Або, скажімо,

12 базисних сюжетів, на поєднаннях яких створюється вся світова література. Це також фундаментальні ідеї, на яких ґрунтується наука – скажімо, атомізм, еволюціонізм, детермінізм, хаос і порядок. Тобто, існують певні наскрізні фундаментальні теми. Кожна епоха інтерпретує їх по-своєму, наприклад, по-своєму розуміє істину, добро і красу, але тематично вони присутні завжди. Немає такої цивілізаційної епохи, яка б обходила без них. Сюди ще можна додати Десять Заповідей – вони також «наскрізні», хоч у різних культурах і вірах розуміються дещо по-різному.

Підкреслюється, що позитивне майбутнє України можливе за трьох умов: якщо в країні зусилля і увага будуть зосереджені на особистості, потребах людини в освіті; якщо держава сприятиме утвердженню нових суспільних відносин через свідомість людей; якщо практика виходитиме з потреб адаптації до нової системи соціально-економічних відносин. Право на освіту є одним із головних прав людини в цивілізованому суспільстві. Без належної освіти особа не спроможна сприймати себе як частину суспільства, як вільну постать, навіть не спроможна зрозуміти сутність тих прав і свобод, які гарантує Конституція.

Мета будь-якого навчання – навчити людину щось робити, відтак система освіти має озброїти тих, хто навчається не лише певною сумою знань. Вона мусить навчити їх діяти «зі знанням справи», – тобто навчити застосовувати знання в дії – практичній і теоретичній, пізнавальній і професійній, фізичній і розумовій – будь-якій такій, яка потрібна суспільству і самій особистості. Тобто, завжди потрібна компетентність у справах, і цьому треба вчити. З огляду на це наріжні засади освіти XXI століття, які сформулювала ЮНЕСКО, – учитися знати, учитися працювати, учитися жити разом, учитися бути.

Наступною темою даного розділу є питання про поняття життєтворчості, що складається з двох субстанційних для визначення його суті понять: життя та творчості. Життя в цьому сенсі розглядається не як біологічна, а як філософська категорія, яка втілює весь онтологічний зміст поняття буття у світі. Творчість – це процес людської діяльності, що створює якісно нові матеріальні і духовні цінності. Перетинання життя та творчості, вияв головної ролі творчості у житті людини спрямували дослідження такого феномену, як життєтворчість.

Життєтворчість, як будь-який складний соціальний прояв, має вираження у декількох іпостасях. Тобто розглядати життєтворчість можна як соціальний феномен, як процес, як цінність, як спосіб життя. Розгляд життєтворчості як соціального феномену полягає у визначенні поняття феномену, як прояву речей, що з'являються людині, за визначенням І.Канта апостеріорне. Людина, приходячи у світ стикається із різноманітним досвідом, який опановує через практику. Конструкти, що містяться у навколишньому світі об'єктивні стосовно індивіда, який виступає суб'єктом пізнання цих феноменів.

Життєтворчість являє собою особливий прояв активності особистості, що залежить від суб'єктної організації, від здатності до самодетермінації. Це і дозволяє визначити здатність до життєтворчості як духовну здатність особистості, найважливішою особливістю якої є високий рівень організації активності. Демократичне суспільство надає безліч можливостей для

самовизначення та життєтворчості, але, у свою чергу накладає вищу відповідальність на особу. Життєтворчість – це не лише дорога до саморозвитку, не лише зовнішній предмет творчості, але і внутрішній, коли людина вибудовує власне життя відповідно до певного морального позитивного задуму, що зрештою збігається із загальнолюдським.

Життєтворчість – це мистецтво жити. Тому завдання школи і суспільства полягає в тому, аби впровадити життєтворчу стратегію виховання, яка забезпечила б набуття особою позитивної складової життєвої компетентності. Життєтворчість – особливий тип життєдіяльності, за яким кожна мить життя є творчим актом, потенційною інновацією в будь-якій сфері життя людини і культури, що забезпечується і одночасно підтверджується унікальністю людини. Проблема життєтворчості зосереджується на проблемі творіння себе, побудові власного життя, виходячи з особи її духовного світу, світогляду, цілей, устремлінь, зрештою – з розуміння сенсу життя.

Сказане вище дає підставу сформулювати ключову особливість в зміні парадигми відносин «освіта – життєтворчість» в демократично-орієнтованому суспільстві. Вона полягає в тому, що освіта, перетворюючись завдяки новітнім інноваційно-гуманістичним і особистісно-орієнтованим педагогічним методикам, технологіям і світоглядним принципам на простір життєтворчості особистості, перетворюється на буттєво-необхідний елемент людського життя.

Виходячи з цього і спираючись на праці дослідників з проблем життя та творчості людини, можна стверджувати, що основними чинниками процесу життєтворчості стають соціальне середовище, культура, виховання та самовиховання, освіта. Детальному розгляду цих факторів і присвячено **третій розділ – «ОСНОВНІ ЧИННИКИ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ ОСОБИСТОСТІ: ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОДІЇ»** – головне завдання якого полягає в теоретичному обґрунтуванні важливості впливу зовнішніх чинників формування життєтворчих потенцій особистості, а також їх нерозривний взаємозв'язок з її внутрішнім духовним світом.

Життєтворчість – це не якийсь відокремлений ареал людського життя, вона здійснюється природним чином в усіх життєвих контекстах – родинних відносинах, спілкуванні, особливо зі значущими для особистості людьми, у професійній діяльності, у спілкуванні з природою, мистецтвом, у процесі освіти, у громадській і політичній діяльності тощо.

Становлення, розвиток і реалізація життєтворчості людини – це складний процес, який відбувається у ході системної взаємодії як внутрішніх механізмів творчої активності людини, так і зовнішніх обставин, факторів. Важливого значення набувають соціальні фактори життєтворчості, які охоплюють систему соціальних зв'язків і відносин, сфер життєдіяльності суспільства. Активізація життєтворчості людини тільки і можлива у процесі мислення, діяльності, спілкування з іншими людьми, переробки наявних досягнень у сфері культури, у процесі здійснення виробничо-трудова функцій тощо.

До впливу соціального середовища людина ставиться вибірково на основі сформованої в її свідомості системи цінностей, і уже набуті соціальні якості

виступають своєрідним фільтром, який пропускає імпульси соціального середовища. Звичайно, сама індивідуальність, її потенційні можливості засвоїти культурний пласт суспільства, її потреби та інтереси, спрямованість її соціальної активності – виступають важливими складовими її життєтворчості.

Життєтворчість охоплює всі соціальні процеси, завдяки яким особистість засвоює та реалізує певні знання, норми, цінності, що дозволяють їй функціонувати як повноцінному і повноправному члену суспільства.

Існування людини в соціальному середовищі обумовлює її інтеграцію в різні соціальні спільності, соціальні групи, соціальні інститути і соціальні організації. В результаті людина виявляється залученою одночасно до багатьох соціальних спільностей, але ступінь інтегрованості в кожен з них є різноманітною.

Життєтворчість особистості обумовлюється культурою, людина знаходиться у колі культури, але до того ж є носієм потенційних можливостей для здійснення динамічних процесів у культурі, які полягають як у трансляції і ретрансляції наявних цінностей, так і у творчості щодо створення інноваційних культурних матриць. У свою чергу, культура, як системне явище, має свою інерцію руху, динаміку, яка характеризується певними ритмами і амплітудами коливання, подібно до того, як здійснюється ритмічне функціонування творчого потенціалу людини та його складових.

Культура і життєтворчість взаємодоповнюють одна одну. Культура забезпечує для життєтворчого процесу вихідний матеріал, акумулює отримані результати, створює умови для здійснення творчих актів, продукує стимули, цінності, норми, що забезпечують ту чи іншу міру для життєтворчості особистості. Життєтворчість особистості у свою чергу, впливає на саморозвиток культури, оскільки саме творчість виступає рушійною силою культурного процесу.

Культура – це потенціал суспільства, необхідна умова, без якої неможливе було б існування життєтворчого потенціалу людини. Останній, у свою чергу, сприяє творчому розвитку культурного потенціалу суспільства.

Взаємодія соціального середовища та культури проявляється в розвитку соціальної культури особистості, що постає важливою складовою життєтворчості.

Останнім часом поняття «виховання» здобуває значення життєтворчості. Зразки і норми культурного, гідного життя втілені в цінностях виховання. Базовими цінностями є людина, культура, соціум. Це означає реалізацію у виховному процесі таких ідей: виховання безпечної особистості, тобто такої, яка нездатна заподіювати шкоди ні людям, ні природі, ні собі; виховання мовної особистості, що володіє різною мовою і мовами світу, здатної до діалогу, дбайливого, трепетного ставлення до слова, яка любить і зберігає рідну мову, поважає інші; виховання громадянина і «державної людини», тобто людини, здатної бути учасником і організатором складних соціальних, економічних, політичних, духовних процесів.

Таким чином, виховання – це діяльність щодо розвитку духовного світу особистості, спрямована на надання їй педагогічної підтримки у самоформуванні свого морального образу. Виховання може бути розглянуте і як процес самоорганізації особистості засобами своїх внутрішніх ресурсів, що потребують певної зовнішньої ініціації. Отже, виховання – це насамперед навчання принципам життя.

Самовиховання – це якісно новий рівень розвитку особистості. Самовиховання пов'язане з активністю та прагненням людини до мети.

Процеси виховання та самовиховання тісно пов'язані між собою, є єдиним шляхом формування особистості. Проте, чим вище оцінка людиною своїх якостей, чим реалістичніше ставлення до своєї особистості, тим краще виховання переходить у самовиховання. Головним мотивом до самовиховання є пізнання людиною протиріч між власними інтересами, потребами, цілями та рівнем розвитку особистісних, що не сприяють їх задоволенню. Людина, крім підпорядкування зовнішнім вимогам, починає свідомо підходити до своїх дій, давати їм якісну характеристику, враховуючи свої можливості. Чим вищий рівень свідомого ставлення людини до вдосконалення власної поведінки, тим помітнішою є роль самовиховання у формуванні особистості.

Самовиховання здійснюється в режимі самоуправління й саморегуляції, який передбачає формулювання людиною розгорнутої системи цілей та програми дій, здійснювання контролю виконання програми, оцінки одержаних результатів і при необхідності – їхньої подальшої самокорекції.

Визначення кожної особистості як суб'єкта життєтворчості в процесі цілеспрямованого, організованого виховання та самовиховання означає, що через власну активну діяльність людина може самореалізуватись, самоактуалізуватись, самовизначитись. За цією моделлю виховання та самовиховання виходять за межі традиційного виховання і взаємодіють з такими чинниками як соціальне середовище, культура, освіта.

Виховання та самовиховання як чинники життєтворчості невіддільні від освіти. Саме освіта відіграє значну роль у підготовці людини до праці, й до життя взагалі, освіта є механізмом навчання та виховання індивідів. Визначення ролі освіти у формуванні мистецтва жити має розглядатися і у взаємозв'язку із соціальним середовищем та культурою суспільства.

Соціальне середовище формує освітній простір. У сучасній літературі освітній простір визначається як сукупність матеріальних, духовних і емоційно-психологічних умов, у яких проходить навчально-виховний процес, і факторів, що сприяють або перешкоджають його ефективності. Зрозуміло, що освітній простір є ще й засобом не тільки формування відносин у процесі набуття знань, а й виховання, формування культури особистості. Освітній простір – це підсистема соціокультурного середовища, сукупність історично сформованих факторів, обставин, ситуацій, тобто цілісність спеціально організованих педагогічних умов розвитку особистості.

У широкому розумінні освітній простір можна уявити як структуру, що складається з декількох взаємозалежних рівнів: до глобального рівня відносять

загальносвітові тенденції розвитку витку соціальних інституцій економіки, політики, освіти, а також культурних та інформаційно-комунікаційних систем; до регіонального – освітню політику, культуру, систему освіти, життєдіяльність відповідно до соціальних і національних норм, звичаїв, традицій, засобів масової комунікації та ін.; до локального – мікроклімат і мікрокультуру навчального закладу, найближче оточення, родину. На всіх цих рівнях іде виховання й формування особистості.

Виховання – важлива частина освітнього процесу, що має істотну специфіку. Освіта традиційно розглядається як цілеспрямований процес виховання і навчання особистості в інтересах суспільства і держави. Причому навчання в цьому визначенні не випадково постає на другому місці, тому то якість освіти багато в чому визначається саме якістю виховання. З іншого боку, в культурному та соціальному контексті освіта виступає як механізм соціалізації особистості.

Необхідною вимогою до нового образу людини як еталона освітньої продукції, зазначають дослідники, є духовна орієнтація в її розвитку. Освічена людина – це людина культури, вихована, здатна зберігати і зміцнювати культурний потенціал. Освічена людина – не просто фахівець, а саме людина, підготовлена до випробувань, зміни образу життя, до життєтворчості. Процес навчання все більше ґрунтується на соціокультурних засадах, тобто на соціальних та культурних знаннях, які визначають відношення між людьми, людиною та світом.

Взаємодія соціального середовища, культури і виховання з освітою в контексті формування життєтворчості також породжує певні протиріччя. Зокрема, в сучасних умовах в соціальне середовище, систему виховання, в культуру під впливом глобалізаційних процесів починають проникати закони ринку, викликаючи втрату навчально-виховним процесом широкої освітньої місії та переорієнтацію на потреби ринку. Дослідники вказують на патологічні прояви так званої «ринкової орієнтації характеру особистості».

Таким чином, для того, щоб створити досконалу систему формування життєтворчості особистості необхідно гармонізувати дію основних чинників цього процесу, подолати протиріччя між ними. В цьому контексті актуалізується питання пошуку нових шляхів розвитку системи навчання, системи освіти, культури в поєднанні з детермінацією соціального середовища. В такому випадку сутність дії основних життєтворчих чинників буде полягати в забезпеченні розвитку особистості в контексті її унікальних індивідуально-неповторних здібностей.

Головним дослідницьким завданням **четвертого розділу – «ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ЖИТТЄТВОРЧІЙ ФУНКЦІЇ ОСВІТИ»** – є обґрунтування і формулювання комплексу проблем, пов'язаних зі змінами в освіті, що розгортаються під впливом глобалізації та інформатизації.

Сьогодні глобалізація й інші планетарні явища є наслідком того, що нові здобутки людства, насамперед інформаційно-високотехнологічні, прискорили

найбільш широкі і різнопланові зміни в суспільстві. Приймаючи вже поширену характеристику сучасного суспільства через поняття «доба глобалізації», маємо враховувати й наступне. Якщо ми визнаємо, що глобалізація є такий етап суспільного поступу, на якому відбувається формування єдиного всесвітнього ринкового господарства, тоді треба брати до уваги, що адекватна присутність у цьому господарстві забезпечується ексклюзивністю пропозицій бо кожному, хто здатен запропонувати унікальний продукт у глобалізованому суспільному господарстві не потрібне споживання другорядних копій, оскільки джерело пропозицій глобально доступне. Іншими словами оригінальність, неповторність, унікальність, новаторство стають нормою існування в добу глобалізації.

Соціально глобалізацію також пов'язують із тим, що процес формування людства визнається історично незавершеним. Процес утворення об'єднання істот, які визначаються здатністю мислити однаковою чином та розуміти одне одного супроводжується різноманітними просторово наявними конфліктами (економічними, військовими, расовими, політичними, релігійними, етнічними). Тобто це конфлікти, які відбуваються між людьми, що заселяють різні території як групи просторово відокремлені від інших груп. З появою транснаціонального виробництва, яке сьогодні охоплює більше четвертої частини світового валового продукту, лібералізацією фінансових ринків, що стало причиною збільшення приватного транснаціонального фінансового капіталу в порівнянні з державним, почала знижуватися політична роль просторової (державної) організації суспільства в економічній сфері загалом: виробництві, розподілі праці, обміні, розподілі виробленого продукту, прибутків. Тому починає визнаватися, що глобалізація – це подолання і навіть ліквідація традиційних кордонів між державами шляхом формування єдиного технологічного, торгівельного, економічного та інформаційного простору. Завдячуючи глобалізації почалася реалізація неможливих для бюджету однієї країни проектів з багатомільярдними інвестиціями.

Тобто враховуючи зазначене можна погодитися (принаймні гіпотетично) з вказаною пропозицією розглядати поступ глобалізації в зв'язку з завершенням формування людства у реально існуюче суспільне об'єднання. Серед філософів є поширеним досить вагоме обґрунтування того, що функціонування будь-якого суспільства пов'язане з нормативним упорядкуванням соціальних дій, соціальної взаємодії багатьох людей, тобто соціалізацією. Соціалізація є процес, під час якого засвоюються соціальні норми і культурні цінності, зразки поведінки необхідні для ефективної інтеграції індивідів у соціумі.

У суспільстві, яке трансформується, соціалізація супроводжується втратою ряду визначальних суспільних ідеалів, відмовою від усталених критеріїв прогресу, переглядом нормативів суспільної життєдіяльності людей, зміною соціальних інститутів тощо, що виявляє специфічну соціальну проблему. Зміст проблеми полягає в наступному. Руйнація відносно «традиційної» соціальності супроводжується відсутністю сформованості уявлень про належний тип соціальності, що негативно впливає на діяльність суспільних інститутів соціалізації.

Глобалізація та інформатизація суспільства як визначальна подія виявляє, що інноваційна діяльність (доведення до технологічного впровадження) в сучасному суспільстві стає визнаною цінністю. Це відрізняє дану добу від історично передуючих, які вбачали консервативність звичаїв, традицій, культур їх захист від новацій за головні чесноти суспільства.

Кожній історичній добі властиві свої проблеми та завдання. Наприкінці ХХ століття в Україні розпочалася нова історична доба – доба здобуття незалежності, справжньої незалежності, не лише де-юре, а й де-факто. За цих вимог особливо важливі завдання постають у галузі освіти, яка найперше покликана сформувати нову людину – компетентну, освічену, виховану – патріота, фахівця своєї справи.

Ми спробували узагальнити ці завдання, надати їм конкретного звучання в сучасному історичному контексті. Існує необхідність забезпечити високу функціональність людини в умовах, коли зміна ідей, знань і технологій відбувається набагато швидше, ніж зміна покоління людей; потреба у віднайденні раціональних схем співвідношення між лавиноподібним розвитком знань, високих технологій і людською здатністю їх творчо засвоювати. Необхідне забезпечення оптимального балансу між локальним і глобальним з тим, щоб людина, формуючись як патріот своєї країни, усвідомлювала реалії глобалізованого світу, була здатною жити і діяти в ньому, нести свою частку відповідальності за нього, бути не тільки громадянином країни, а й громадянином світу. Повинно бути сформульоване на загальносуспільному й індивідуальному рівнях розуміння найвищої цінності – людини, її права стати і залишатися собою відповідно до своїх природних здібностей, що лише й зможе забезпечити високий демократизм суспільства. Повинен бути продовжений процес формування в людини здатності до свідомого й ефективного функціонування в умовах небувалого ускладнення відносин у глобалізованому, інформаційному суспільстві, зростання комунікативності життя та інформаційної насиченості середовища життєдіяльності. Мінімізація асиметрії між матеріальністю і духовністю, культивування у кожної особистості піднесеної думки та духу відповідно до національних традицій і переконань, формування конструктивізму як основи життєвої позиції, утвердження культури толерантності.

Вказаний контекст дозволяє визнати, що Болонський процес і законодавчо-демократичні реформи в Україні мають бути взаємопов'язаними. Не підміняючи демократично-законодавчу модель реалізації системних освітніх реформ, Болонський процес створив певні умови для здійснення нововведень, які ніби скеровані переважно на узгодження освітніх систем країн – учасниць цього процесу, на полегшені ними при залучення на свій ринок праці кращих випускників з інших європейських країн.

При цьому треба враховувати й наступне. Унаслідок змін соціального статусу освіти, технологічного базису суспільства, мети соціального та освітнього розвитку, змін у самому характері освітнього процесу традиційний підхід до освіти є неспроможним зняти потреби сучасного суспільства.

Формування нового філософського бачення ролі освіти відбувається в рамках процесу інституалізації філософської освіти як самостійної сфери знань. Різні підходи до розуміння останньої визначають і різні способи тлумачення парадигмальних основ сучасної освіти. Всі вони є різновидами дифузного та системного розуміння природи цієї науки.

Ретельний аналіз дозволяє побудувати «двоповерхову модель» сучасної освіти. Першою складовою є сукупність світоглядно-методологічних аспектів міждисциплінарних педагогічних теорій і практик, які вбудовані в різні проекти з метою розробки метафізичних та аксіологічних проблем освітньої діяльності в широких рамках соціокультурного контексту розвитку людини. Другою складовою є осмислення із загальнофілософських позицій розвитку освіти, як особливої галузі наукового знання та педагогічної теорії, що має своїм результатом синтез загально-філософських та власне педагогічних знань про освіту і людину як центр освітньої діяльності.

П'ятий розділ – «ДУХОВНА СУТНІСТЬ ОСВІТИ ТА ЇЇ ПОТЕНЦІАЛ У СТАНОВЛЕННІ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ ОСОБИСТОСТІ» – присвячений проблемі розвитку духовності суспільства та окремої особистості. На сучасному етапі розвитку суспільство зіткнулось з такою великою проблемою як бездуховність. Сьогодні, мабуть, ні в кого не має сумнівів, що без духовного відродження, духовного оновлення, повернення духовності у душі людей неможливо говорити про відродження нашого суспільства, його відповідності нормам цивілізованого існування, законодавчих та реальних гарантій прав та свобод особистості, які є пріоритетними у всьому цивілізованому світі. Актуальність нашого дослідження полягає саме у віднайденні шляхів подолання негативних тенденцій в духовному житті українського суспільства через способи освіти та виховання.

Аналіз визначення науковцями різних галузей науки поняття «духовність» дозволив нам виділити такі його суттєві ознаки: духовність як якість особистості, її основи, потяг до досконалості, переваги у неї духовних, моральних, інтелектуальних цінностей над матеріальними; духовність як орієнтацію особистості на діяльність для інших, пошук нею моральних абсолютів; духовність як постійну духовно-практичну діяльність особистості, направлену на зміну та удосконалення існуючого оточення (світу, людства, себе); духовність як потребу в пізнанні, знаннях, прагненні до добра, співпереживання, вміння розбиратись у соціумі, житті, світі, собі; духовність як прагнення особистості діяти у відповідності з вищими релігійними цінностями, смислами, Богом, присутність духу Божого в людині; духовність як самореалізацію особистості на основі вищих соціальних та людських цінностей.

Нами з'ясовано, що серед науковців немає єдиної думки щодо тлумачення цього терміну. Під духовністю ми будемо розуміти якісну характеристику особистості, яка відображає перевагу у неї духовних, моральних, інтелектуальних цінностей над матеріальними. З практичної точки зору (з метою оцінки рівня духовності особистості) можна вважати духовною таку особистість, у якої яскраво виражені наступні характеристики (що можуть

виступати показниками її духовного рівня): високі естетичні уявлення та почуття, наукові знання, прогресивні політичні ідеї, доброта, обов'язок, відповідальність, справедливість, честь, гідність, совість, вірність, правдивість, щирість, повага до старших, взаємодопомога, здібності до пізнання, усвідомлене ставлення до знань, засобам їхнього досягнення, постійне прагнення до удосконалення та накопичення знань, якісного їхнього засвоєння, розвитку та застосування у повсякденне життя превалюють над матеріальними цінностями, прагматичним ставленням до життя та егоцентричністю.

Термін «духовність» застосовується для характеристики внутрішнього, суб'єктивного світу людини. Ми кажемо: «духовний світ особистості». Однак закономірно постає запитання: що належить до цього світу, за якими критеріями визначається його наявність, а тим більше розвиток? Чи вичерпується культурою мислення, рівнем і якістю знань, глибиною освіти, розумністю і раціональністю зміст поняття «духовність», а освітою – шлях її набуття? Мабуть, ні. Втім, без усього переліченого духовність не існує. Не формується вона і через «попередметне» вивчення основ наук. Це зовсім не означає заниження їхнього значення. У культурно-антропологічному контексті введення поняття духовності необхідне для визначення не тих утилітарно-прагматичних цінностей, котрі мотивують поведінку людини та її внутрішнє життя, а цінностей, на основі яких вирішуються смисложиттєві проблеми, що звично виражаються для кожної людини (різного рівня і типу освіченості) в системі «вічних питань» людського буття. Хто я, навіщо прийшов у цей світ, яке моє місце в ньому, який смисл мого існування, на основі яких цінностей я повинен зробити вибір власного життєвого шляху, визначити мету і смисл діяльності, за якими критеріями та яким чином можна вдосконалювати мою особистість? Перелік цих питань можна продовжити, у тій чи іншій формі вони постають перед кожним. Складність пошуку відповідей на них полягає в тому, що, хоча вони мають «загальнолюдську» основу, щоразу, в історичному часі та просторі, кожна людина відкриває їх заново для себе і вирішує по-своєму. На цьому шляху здійснюється духовне зростання особистості, набуття нею духовної культури.

Поняття «духовність» необхідно розглядати в контексті тих цінностей, на основі яких вирішуються життєві проблеми. Кожна людина повинна зробити вибір свого життєвого шляху, визначити мету й зміст своєї діяльності в перетворенні духовної культури, в чому їй, безперечно, повинна допомагати освіта. Ця культура має безліч функцій і настільки багатофакторна, що не піддається одномірному визначенню.

Система виховання є серцевиною системи освіти і розглядається як цілеспрямована, систематична дія на духовний і фізичний розвиток особистості, зумовлена законами розвитку суспільства, людини та об'єктивними і суб'єктивними умовами. Її складовими є як система самовиховання особистості, так і спеціально організований безпосередній і опосередкований вплив сім'ї, закладів освіти, педагогів, інформаційного простору та соціально-економічних умов. Система виховання зумовлює формування навичок поведінки в сім'ї, під

час навчання, на виробництві, культурно-освітній, професійній та політичній діяльності. Зміст виховання визначається пріоритетністю вимог часу, потребами соціально-економічного розвитку і зумовлюється суспільними відносинами, станом науки, технологій, культури, родинно-сімейними стосунками, традиціями та рівнем системи освіти. Дані аспекти є взаємозалежними, динамічними, тобто система виховує особистість, а особистість виховує систему. Для народів України завжди було характерним утвердження і дотримання засад гуманізму, зв'язку з природою та прагнення до освіти, освіченості та професіоналізму. Представники «нових» ціннісних орієнтацій відхиляють принципи гуманізму і спрямовують вектор розвалу, руйнування проти матері-жінки, сьогодення дітей і культури взагалі.

Формування духовного світу особистості – це велике і складне питання, що потребує комплексного й багаторівневого розв'язання. Сьогодні в Україні по-різному тлумачиться поняття духовності, розроблено різні підходи до її формування, які часто суперечать й заперечують один одного, що можна побачити, виходячи з аналізу цих дефініцій, поданих на початку цієї роботи. Бажання допомогти дитині спонукає шукати спільні точки зіткнення між різними формами суспільної свідомості, вести діалог, звертатися до витоків духовності, що лежать у багатстві людської історії, культури, науки, філософії релігії. В останнє десятиліття дедалі більше політичних і культурних діячів, учителів, батьків звертаються до християнських моральних цінностей як найбільш стійких, універсальних, не підвладних політичній і ідеологічній кон'юнктурі. Це означає, що сучасне українське суспільство поступово підходить до визнання й освоєння етичних основ християнських цінностей, від яких воно було штучно відлучено протягом багатьох десятиліть, а в більшості людей навіть було сформовано різко негативне ставлення до них. У ситуації гострого дефіциту ціннісних установок і орієнтацій християнські моральні цінності, які є основою гуманістичних цінностей, відіграють дедалі вагомішу роль у сучасному вихованні дітей і молоді. Отже, виникає гостра потреба в залученні християнських цінностей до процесу виховання дітей, визначенні основних засад, цілей, напрямів, змісту, форм і методів формування духовності на їх основі, які разом з іншими складовими сприятимуть розвитку й формуванню духовної високоморальної особистості, майбутнього громадянина України.

У шостому розділі – «ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ ЖИТТЄТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ» – йдеться про те, що розвиток демократичних процесів в освіті спричинений не лише необхідністю її інтеграції у світовий освітній простір, але й загальною тенденцією демократизації суспільного життя в Україні і світі, що є вагомим чинником, який забезпечує цю інтеграцію.

Інтеграція і демократизація освіти виступають як важливі чинники, як сучасні інструменти розвитку системи освіти в Україні. Обидва ці чинники є взаємообумовленими, спираються, передбачають і взаємодоповнюють один одного.

Демократизація – одне з ключових понять нового часу, область рішення багатьох проблем, що постали перед українським суспільством. Проблеми демократизації освіти охоплюють всі без виключення сторони життя навчальних закладів.

Розглядаючи демократизацію як багатоаспектний і багатопроблемний процес вітчизняні і зарубіжні учені відзначають два підходи в розумінні демократизації освіти: егалітаристський підхід, що панував до кінця 80-х р. в шкільній політиці СРСР і Японії, заснований на зрівняльному принципі (орієнтація на «усередненого учня») і принципі одноманітної освіти, що не може позначитися негативним чином на процесі особового зростання, проміжними результатами якого є досягнення особи; антиегалітаристський підхід в розумінні демократизму шкільної системи, яка набуває все більше прихильників, заснований на принципах спадкоємності і безперервності освіти, ідеях варіативності, диференціації, диверсифікації освіти та ін.

Розглядаючи демократизацію освіти як фундаментальну ідею її подальшого розвитку, необхідно орієнтуватися на сутнісні ознаки системи утворення демократичного типу: рівність членів суспільства перед освітою, тобто його доступність незалежно від соціального положення, статі, національної, релігійної, расової приналежності; децентралізація шкільної системи, що означає, зокрема, право місцевих органів розпоряджатися фінансами і відбирати педагогічні кадри; відвертість системи, що трактується як спадкоємність всіх її ступенів; право батьків і учнів на вибір навчального закладу; організація навчального процесу, при якій формується людина, здатна вільно, творчо мислити і працювати.

Пріоритетами державної політики в розвитку демократизації освіти є: особистісна орієнтація освіти; створення рівних можливостей для дітей і молоді у здобутті якісної освіти; удосконалення системи неперервної освіти та освіти впродовж життя; розвиток україномовного освітнього і культурного простору; забезпечення освітніх запитів національних меншин; формування національних та загальнолюдських цінностей; формування через освіту здорового способу життя; забезпечення економічних і педагогічних умов для професійної самореалізації педагогічних працівників; упровадження інформаційних педагогічних технологій, розвиток бібліотечної справи, забезпечення доступності інформації, навчальної і довідкової літератури; створення індустрії навчальних закладів; створення ринку освітніх послуг; інтеграція української освіти в європейський та світовий освітній простір; гармонійне поєднання навчального процесу та наукової діяльності вищого навчального закладу; використання наукових результатів як бази і змісту навчання.

Демократія сьогодні визнана найкращою формою співіснування людей. Однак і вона має обмежену сферу застосування. Так, в умовах кризи більш ефективним є авторитарний одноосібний стиль управління. Демократичні рішення мінімізуються в умовах, коли немає часу на демократичні обговорення проблеми або коли треба чітко визначити конкретну особу, яка несе управлінську або фінансову відповідальність. Зокрема, це стосується

економічної сфери. Складно вимагати демократичності й відкритості банківської діяльності. Сучасне виробництво у більшості випадків також побудоване як жорстка ієрархія, де віддаються однозначні накази згори донизу і передбачається чітке їх виконання. Хоча пересічні робітники можуть залучатися до обговорення тих чи інших питань поліпшення процесу виробництва (і це практично завжди сприяє вдосконаленню роботи), економіка за своєю природою є авторитарною системою, в якій принципи рівності і довіри не можуть не бути різко обмеженими.

Нічим не обмежена демократія перестає бути справжньою демократією і перетворюється на суспільний безлад, що тягне за собою злочинність, руйнацію та інші небезпеки. Демократія не може існувати поза законом і над законом. У демократичному суспільстві і більшість, і меншість громадян є цілком рівними в своїх правах і свободах. Але без твердої і ефективної державної влади суспільство не може забезпечити правопорядок, добитись виконання законів усіма без винятку громадянами. Водночас певні елементи демократії можуть застосуватися, даючи плідні наслідки, в усіх сферах суспільства.

Як вказує В. Андрущенко ідеологія законотворчості освітянської галузі формується як відлуння трьох головних відносно автономних соціокультурних потоків: 1) об'єктивно-історично обумовленого потоку українського державотворення (яке на всіх етапах: і в Давній Русі, і в Козацькій республіці, і в УНР – мало демократичний устрій); 2) загальноцивілізаційного повороту людства до демократії, ринкових відносин і фундаментальних цінностей; 3) традиційної української національної культури і національної педагогіки (на які повсякчас чинить природний вплив демократизм як важлива риса українського менталітету).

Ці три духовні потоки, синтезовані в єдине ціле, створюють унікальне ідеологічне підґрунтя для формування нормативно-правового поля освіти як демократичної, інтегрованої в європейський і світовий освітній простір, відкритої і толерантної системи.

Тому демократизація нормативно-правового поля освіти є найпершою передумовою для ефективного впровадження демократії на всіх рівнях: на рівні управління національною системою освіти; на рівні управління окремим навчальним закладом; на рівні провадження навчально-виховного процесу. Демократизм законів і підзаконних актів та інших нормативних документів, що регулюють ці процеси, повинен забезпечувати демонополізацію освіти і участь громадськості в першому випадку, плюралізм, виборність і врахування пропозицій від колективу – в другому, творчість, вільний вибір методів і форм навчання – в третьому.

Виходячи з позицій впровадження демократизації у всі сфери громадського життя, треба зазначити, що на сьогодні ми маємо покоління, яке вже не знайоме із тоталітарним устроєм, але ще не розуміє якою саме повинна бути демократія. Тому освіта, як головне інформаційне джерело, повинна забезпечити розуміння та усвідомлення демократичних процесів у всіх галузях суспільного буття. Демократизація освіти – найважливіша складова процесу

демократизації світової спільноти. Вона стосується й управління освітою, й реалізації навчального процесу. Демократизація проникає й у сам зміст освіти, що все більше орієнтується на реалізацію в її системі невід'ємних прав людини.

Держава в демократичному суспільстві не має права нав'язувати тому, хто навчається, будь-які світоглядні цінності. Але вона зобов'язана зробити все, аби вільне самовизначення особистості здійснювалося усвідомлено, на основі фундаментальних знань.

Таким чином, головною метою демократичної освіти є виховання громадянина сучасного суспільства та його підготовка до життя та діяльності в демократичному суспільстві.

Демократична освіта повинна сформувати людину інноваційного мислення, інноваційного типу культури, здатну до інноваційного типу діяльності, – лише така людина буде конкурентоспроможна, такі люди можуть скласти мобільне суспільство, мобільну націю.

Другий напрямок змін, зумовлений і цивілізаційними процесами, і суто українськими: слід формувати людину самодостатню, людину вільну. У сучасному світі, у демократичній структурі та відкритості суттєво розширюється комунікативне середовище, в якому проживає людина, зростає міжособистісне спілкування. Безумовно, інформаційні, контактні впливи суперечливі, і для того, щоб людина залишалася сама собою, а тим більше, щоб була ефективною у будь-якому виді діяльності або громадському співіснуванні, вона має аналізувати впливи і діяти свідомо, відповідно реагуючи на інформаційні контакти. Це значить, що ми маємо за допомогою демократичної освіти, яка особистісне спрямована, формувати людину як розвиненішу особу.

У **«Висновках»** підсумовано результати дослідження, серед яких найбільш істотні, такі:

1. Аналіз освіти з позицій життєтворчості вивів нас на увесь спектр соціальних зв'язків людини – від детермінаційних взаємозв'язків з культурою до демократизації освіти. Життєтворчість особистості завжди соціальна і у сфері освіти ця соціальність завжди здобуває своє людське обличчя – обличчя наших вчителів і наше власне обличчя. Освіта виховує людину бути життєтворчою передусім морально, відповідати за свої вчинки у тому сенсі, щоб ними могла пишатися не лише сама людина, але й нащадки – пишатися і вчитися на цих вчинках.

Таким чином, освіта – це завжди крок уперед: від незнання до знання, від ціннісної невизначеності до ціннісно обґрунтованих принципів життя, від набуття попереднього досвіду людства до збагачення цього досвіду власними зверненнями. Тому освіта протягом усього життя – це внутрішня потреба людини, якій суспільство дає більші чи менші можливості реалізуватися. Чим більш суспільство розвинене, тим більше людина присвячує себе освіті – і у множині можливостей, і у часі свого життя. Потенціал розвитку суспільства у цьому напрямі невичерпний – людина вчиться легко, охоче, і чим більше вчиться, тим більше знаходить можливостей для нової освіти. У цьому – один з вічних пріоритетів життєтворчості людини.

2. Зазначається, що відсутність загально визнаної теорії життєвого шляху і життєтворчості гальмує створення цілісної і несуперечливої картини життєвого шляху загалом. Без такої картини важко виявляти і застосовувати у вихованні молоді ті ефективні технології життєтворчості, тобто методи життєвого проектування та життєдіяльності, які здатні зробити людину творцем власного життя.

Життєтворчість як «творення життя» – це творчість у трьох іпостасях: продуктивній (результатах активності особистості), суб'єктивній (в розвитку суб'єктивного світу особистості), і соціальній (відбиття в життєвих світах інших людей).

Саме інтеграція трьох цих іпостасей закладає цілісність творчості особистості, перетворює її на життєтворчість.

3. В основі життєтворчості лежать творчі здібності. Розгляд етапів творчого процесу дозволив співвіднести різні рівні психологічної регуляції з етапами творчості, і, таким чином, уявити здатність до життєтворчості як цілісну творчу здатність особистості. У самому найширшому сенсі поняття «життєтворчі здатності» може бути розглянуте як таке якісно своєрідне сполучення здатностей особистості, що дозволяє їй не тільки досягати певних успіхів в окремих видах діяльності або широкому класі діяльностей, але й змінювати якість свого життя в цілому. У дослідженні дається таке визначення здатності до життєтворчості: здатність до життєтворчості – це інтегративна, духовна здатність суб'єкта організовувати умови свого життя, перетворювати і розширювати свій життєвий світ, змінювати систему відношень до світу, інших людей і до себе в процесі розвитку індивідуальності.

4. Розглянувши основні чинники формування життєтворчості особистості, такі, як соціокультурне середовище, сім'я, освіта, засоби масової інформації, виховання і самовиховання, ми можемо зробити висновок про те, що всі ці явища здатні впливати на формування особистості саме в тій мірі, в якій вона сама докладає творчих, морально-вольових зусиль щодо активного сприйняття і перетворення їх впливів. Загальною особливістю різних чинників, які впливають на формування і розвиток особистості, є те, що всі вони спрямовані на вироблення в людині активно-діяльнісної позиції щодо універсальних, світоглядно-ціннісних орієнтирів і творчо-гармонізаційного ставлення до об'єктивного середовища. Іншими словами, будучи факторами зовнішнього впливу, вони змушують людину творчо реагувати на себе самих, тим самим змінюючи і вдосконалюючи їх.

5. Виклики природи, суспільні, економічні, технологічні ті інші запити сучасного світу, інформаційна революція та поява суспільства, побудованого на знаннях, диктують нові вимоги до методологічної, світоглядної, системної підготовки сучасних фахівців. Сукупності цих вимог відповідає практично-прагматична спрямованість освіти, яка останнім часом стає важливішою основою її подальшого розвитку.

6. Глобалізація освіти припускає не тільки критику традиційно існуючої освітньої системи, яка далеко не завжди враховує насущні потреби майбутнього,

але і створення нової концепції мета-освіти, яка обґрунтовує радикальні зміни в системі освіти. Уточнення основних змістовних моментів мета-освіти виявляє її як новий якісний етап глобалізаційного процесу, що передбачає гармонізацію сучасних і традиційних форм культури в єдиному універсальному процесі безперервної освіти.

7. На засадах формування духовності через феномен освіти і має бути зорієнтована підготовка людини до життя в сучасному відкритому суспільстві, оскільки освіта найактивніше збирає й аналізує інформацію. У широкому призначенні освіта є «наповненням» індивіда інформацією і зразками кращого практичного досвіду. Саме освіта є гарантом індивідуального розвитку і водночас плекає інтелектуальний та духовний потенціал нації, а сьогодні ще й формує громадян відкритого демократичного суспільства, яке становить ідеал для значної частини людства.

Відповідно особливостями розвитку українського суспільства й системи освіти, які в сукупності впливають на формування духовності сучасної особистості, зокрема, є: 1) культурно-освітні, історичні зміни у суспільстві, які зумовлюють також зміни у формуванні духовності особистості, її світоглядних інтенцій; 2) інтенсифікація науки або виробництва у контексті інтенсифікації духовного життя, піднесення ролі ініціативи, активності, творчих зусиль кожної особистості; 3) проблема людини і суспільства, яка зберігає своє одвічне й неперехідне значення для безупинного просування людини в майбутнє; 4) перебування українського суспільства ще на стадії пошуку можливих варіантів становлення, з неухильною тенденцією до виявлення своєї унікальності, самостійності, і насамперед у свідомості своїх громадян; 5) визначення стану розвитку суспільства рівнями освіти, духовності, буття (побуту), життя кожної особистості й усіх представників суспільства; 6) необхідність осмисленого підходу до розуміння теоретичних і практичних проблем буття й освіти, що сприятиме обміркуванню шляхів і способів їх оптимального вирішення.

Одним із практичних виявів духовності є здоровий інтелект, набутий через освіту, в основі якої лежить культура етносу. Завданням освіти і духовних чинників є те, щоб урахувуючи запити особистості й соціальні фактори, знайти оптимальні умови гармонізації взаємовідносин особистості й суспільства, людини і природного середовища, які забезпечуватимуть життєдіяльність і розвиток усіх фізичних і духовних сил людини.

8. Демократизація освіти – це процес, який охоплює усі без винятку сторони життя навчальних закладів. За змістом він включає в себе весь комплекс перетворень в системі освіти з метою нормалізації відносин між суспільством, державою і навчальними закладами, між керівництвом усіх рангів і педагогами, між педагогами і учнями та студентами, між самими учнями та студентами, між школою і батьками, школою і громадськістю.

Демократизація здійснюється на основі таких принципів, як принцип людиноцентризму, рівних можливостей, співробітництва, різноманітності, відкритості, регіоналізації, громадсько-державного управління, принцип

самоорганізації. Суспільство має забезпечити повагу до особистості, яка навчається і навчає, ставлення одне до одного за типом – «рівний-рівному», створювати якомога більш справедливі і рівні умови для одержання освіти кожному своєму членові.

Своєрідну серцевину демократизації становить принцип людиноцентризму та рівних можливостей у доступі до якісної освіти. Це означає, що в демократичному суспільстві кожен громадянин, не залежно від його майнового стану, етно-національного походження, типу віросповідання чи конфесійної належності, повинен мати можливість одержання як загальної, так і професійної освіти на будь-якому доступному для нього рівні. Демократизація освіти потребує індивідуальної підтримки незаможних сімей з дітьми і самих дітей та молоді з таких сімей, які продовжують навчання за рахунок державних стипендій, надання гуртожитків тощо. Підбір учнів до навчання в елітарних закладах має здійснюватись не за ознакою соціального походження учнів та студентів, а елітарних в розумінні формування інтелектуальної і професійної еліти суспільства, яка задає зразки, орієнтується на вищі рівні діяльності. Демократизація означає, далі, створення гуманістичної парадигми освіти, реалізацію загальнолюдських моральних і духовних цінностей. Особлива увага має бути приділена дітям з особливими потребами, зокрема, тим, хто не може навчатися у звичайних умовах, тобто для інвалідів.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені у таких публікаціях автора:

Монографія:

1. Джура О.Д. Освіта в системі життєтворчості особистості: [монографія] / О.Д. Джура. – К.: Знання України, 2011. – 343 с.

Статті у фахових наукових виданнях:

2. Джура О.Д. Детермінанти трансформації професійної освіти у вимірі формування європейського простору освіти / О.Д. Джура // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П. Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – Випуск 48. – С. 44-52.

3. Джура О.Д. Суперечності професійного зростання студента вищого педагогічного навчального закладу / О.Д. Джура // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: [зб. наук. пр.]. – 2005. – Випуск 6 (19). – С. 68-74.

4. Джура О.Д. Соціальні фактори життєтворчості особистості / О.Д. Джура // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П. Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – Випуск 82. – С. 16-24.

5. Джура О.Д. «Мистецтво жити» як засада життєтворчості особистості / О.Д. Джура // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2008. – Випуск 17. – С. 331-339.

6. Джура О.Д. Болонський процес як прояв модернізації освіти / О.Д. Джура // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис / [гол. ред. В.П. Андрущенко]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – №4. – С. 58-64.

7. Джура О.Д. Виклики життєтворчій функції освіти: глобальний та індивідуальний контекст / О.Д. Джура // Науковий вісник Чернівецького національного університету. Серія «Філософія»: [зб. наук. пр.]. – 2008. – Випуск 406. – С. 26-36.

8. Джура О.Д. Утвердження особистісного характеру освіти / О.Д. Джура // Збірник наукових праць Херсонського національного університету. – 2008. – Випуск 50. – Ч. 1. – С. 329-333.

9. Джура О.Д. Теоретико-методологічні проблеми дослідження життєтворчості особистості / О.Д. Джура // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П. Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – Випуск 83. – С. 3-9.

10. Джура О.Д. Життєтворчість особистості як об'єкт соціально-філософського дослідження / О.Д. Джура // Нова парадигма: Журнал наукових праць / [гол. ред. В.П. Бех]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – Випуск 85. – С. 22-29.

11. Джура О. Особистісно орієнтована освіта: технології реалізації / О.Д. Джура // Нова парадигма: журнал наукових праць / голов. ред. В.П. Бех. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – Вип. 91. – С. 3-12.

12. Джура О.Д. Виховання і самовиховання – засади життєтворчості особистості / О.Д. Джура // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2009. – Випуск 21. – С. 297-304.

13. Джура О.Д. Духовна сутність освіти / О.Д. Джура // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2009. – Випуск 28. – С. 335-341.

14. Джура О.Д. Основні напрями демократизації освіти / О.Д. Джура // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2009. – Випуск 29. – С. 277-283.

15. Джура О.Д. Життєтворчість особистості як суб'єкт соціально-філософського дослідження / О.Д. Джура // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис / [гол. ред. В.П. Андрущенко]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – № 1. – С. 63-66.

16. Джура О.Д. Демократизація освіти як чинник її інтеграції у світовий освітній простір / О.Д. Джура // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис / [гол. ред. В.П. Андрущенко]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – №2. – С. 38-43.

17. Джура О.Д. Духовне відродження як утвердження християнських ідеалів і цінностей / О.Д. Джура // Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис / [гол. ред. В.П. Андрущенко]. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – №3. – С. 72-77.

18. Джура О.Д. Освіта як система творення та ретрансляції знань і культури / О.Д. Джура // Мультиверсум. Філософський альманах: [зб. наук. пр.] / [гол. ред. В.В. Лях]. – К., 2009. – Випуск 81. – С. 178-191.

19. Джура О.Д. Глобалізаційні виклики життєтворчій функції освіти / О.Д. Джура // Філософські обрії. – 2009. – Випуск 22. – С. 216-225.

20. Джура О.Д. Виховний потенціал освіти / О.Д. Джура // Культурологічний альманах. – 2009. – Випуск 23. – С. 374-380.

21. Джура О.Д. Виховання крізь призму національної культури / О.Д. Джура // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. праць] / [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2010. – Випуск 31. – С. 306-313.

Статті у інших виданнях:

22. Джура О.Д. Інформатизація і технологізація освітнього процесу / О.Д. Джура // Науково-педагогічний журнал «Обрії»: [зб. наук. пр.]. – 2008. – №2 – С. 56-60.

23. Джура О.Д. Гуманізація і особистісна орієнтація освіти / О.Д. Джура // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»: [зб. наук. пр.]. – 2008. – Випуск 15. – С. 52-56.

24. Джура О.Д. Освітні традиції як чинник життєтворчості особистості / О.Д. Джура // «Джерела»: науково-методичний вісник. – 2008. – № 3-4. – С. 81-91.

25. Джура О.Д. Основні детермінанти життєтворчості особистості / О.Д. Джура // Науково-педагогічний журнал «Обрії»: [зб. наук. пр.]. – 2010. – №1(30). – С. 4-6.

АНОТАЦІЇ

Джура О.Д. Становлення життєтворчості особистості в контексті модернізації української освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.10 – філософія освіти. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2012.

У дисертації аналізується роль освіти, як чинника життєтворчості особистості в умовах сучасних викликів глобалізованого світу; виділено основні чинники цього процесу, їх взаємозв'язок і взаємодія; напрями її еволюції у інформаційну добу та особливості реалізації в українському суспільстві.

Сьогодні стає дедалі очевиднішою теза про те, що особистість повинна ставати активним творцем свого життя в умовах постійних змін, має бути озброєна ефективними технологіями життєтворчості і володіти досвідом передбачення нових тенденцій у розвитку суспільства загалом та конкретної особистості зокрема.

Доведено, що на життєтворчість особистості впливають такі чинники, як родинне і громадське виховання, засоби масової інформації і культури, релігія і

наука, освіта, інші форми суспільної свідомості та досвіду; вплив освіти є найбільш дієвим, адже саме в освіті й через освіту людина цілеспрямовано й під керівництвом вчителя здобуває знання, формує власний світогляд, отримує суспільно значиме виховання. Освіта, перетворюючись завдяки новітнім інноваційно-гуманістичним і особистісно-орієнтованим педагогічним методикам, технологіям і світоглядним принципам на простір життєтворчості особистості, перетворюється на буттєво-необхідний елемент людського життя.

На засадах формування духовності через феномен освіти і має бути зорієнтована підготовка людини до життя в сучасному відкритому суспільстві, оскільки освіта найактивніше збирає й аналізує інформацію. У широкому призначенні освіта є «наповненням» індивіда інформацією і зразками кращого практичного досвіду. Саме освіта є гарантом індивідуального розвитку і водночас плекає інтелектуальний та духовний потенціал нації, а сьогодні ще й формує громадян відкритого демократичного суспільства, яке становить ідеал для значної частини людства.

Ключові слова: освіта, духовна сутність освіти, життєтворчість особистості, життєвий шлях, мистецтво жити, Болонський процес, глобалізація, демократизація.

Джура О.Д. Становление житнетворчества личности в контексте модернизации украинского образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2011.

В диссертации анализируется роль образования, как фактора житнетворчества личности в условиях современных вызовов глобализующего мира; выделены основные факторы этого процесса, их взаимосвязь и взаимодействие; направления его эволюции в информационное время и особенности реализации в украинском обществе. В основу технологии житнетворчества положено осознание каждого из этапов процесса формирования жизненных стратегий.

Сегодня становится все очевиднее тезис о том, что личность должна становиться активным творцом своей жизни в условиях постоянных изменений, должна быть вооружена эффективными технологиями житнетворчества и владеть опытом предсказания новых тенденций в развитии общества в целом и конкретной личности в частности.

Доказано, что на житнетворчество личности влияют такие факторы, как семейное и общественное воспитание, средства массовой информации и культуры, религия и наука, образование, другие формы общественного сознания и опыта. Влияние образования является наиболее действенным, ведь именно в образовании и через образование человек целеустремленно и под руководством учителя добывает знание, формирует собственное мировоззрение, получает общественно значимое воспитание. Образование благодаря новейшим

инновационно гуманистическим и личностно ориентированным методикам, технологиям и мировоззренческим принципам превращается на жизненно необходимый элемент человеческой жизни.

В исследовании дается такое определение способности к жизнетворчеству: способность к жизнетворчеству – это интегративная, духовная способность субъекта организовывать условия своей жизни, превращать и расширять свой жизненный мир, изменять систему отношений к миру, других людей и к себе в процессе развития индивидуальности.

На принципах формирования духовности через феномен образования и должна быть сориентирована подготовка человека к жизни в современном открытом обществе, поскольку образование активной собирает и анализирует информацию. В широком смысле образование является «наполнением» индивида информацией и образцами лучшего практического опыта. Именно образование является гарантом индивидуального развития и в то же время лелеет интеллектуальный и духовный потенциал нации, а сегодня еще и формирует граждан открытого демократического общества, которое составляет идеал для значительной части человечества.

Одним из практических проявлений духовности является здоровый интеллект, приобретенный через образование, в основе которого лежит культура этноса. Задачей образования и духовных факторов является то, чтобы учитывая запросы личности и социальные факторы, найти оптимальные условия гармонизации взаимоотношений личности и общества, человека и естественной среды, которые будут обеспечивать жизнедеятельность и развитие всех физических и духовных сил человека.

Рассмотрено Болонские договоренности, как одну из наиболее фундаментальных и современных программ трансформации образования в современном европейском пространстве, которые не должны служить основанием для разрушения национальных фундаментов образования, его роли в жизнетворчестве личности. Речь должна идти о модернизации отечественного образования в соответствии со стандартами Болонских деклараций и, одновременно, о сохранении фундаментальных приобретений украинского образования, их использования, всей европейской сообществом.

Определены основные направления демократизации образования, к которым принадлежат демократизация содержания образования; внедрение дискурсных технологий; расширение и углубление творческого начала в образовании, развитие педагогического творчества; демократизация организационно воспитательных аспектов жизнедеятельности образовательной отрасли; расширение академической мобильности как направление демократизации образования; обеспечение равного доступа к качественному образованию; демократизация управления образованием.

Ключевые слова: образование, духовная сущность образования, жизнетворчество личности, жизненный путь, искусство жить, Болонский процесс, глобализация, демократизация.

Dzhura O. D. The formation of individual creativity in the context of modernization of Ukrainian education. – Manuscript.

Thesis for a doctor degree in philosophy, speciality 09.00.10 – philosophy of education. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2012

The thesis analyses the role of education as individual creativity factor in the context of modern challenges of globalized world; the main factors of this process, their interconnection and interaction; tendencies of its evolution at information age and implementation features of Ukrainian society.

Today thesis about the importance of becoming an active creator of life in the context of regular changes is more obvious. An individual must be equipped with efficient technologies of creativity and be able to predict some new tendencies of society development in general and of one particular person.

It is proved that such factors as family and public education, mass media and mass culture, religion and science, education, other forms of social consciousness and experience influence individual creativity. The influence of education is most efficient, because only in and by means of education, the individual assisted by teacher acquires knowledge, forms one's own world outlook, get socially important education. Due to the latest innovative humanistic and personally oriented teaching methods, technologies and ideological principles, education transforms into individual creativity space, and also into a vital element of human life.

The basis of the process of getting the person ready for mature life is spirituality seen through the phenomenon of education, as education gathers and analyses information most actively. In its broad sense, education is a process of filling the individual with information and samples of best practical experience. Education is a guarantee of individual development and at the same time nourishes intellectual and spiritual potential of society, and today it forms the citizens of open democratic society, which is ideal for the major part of mankind.

Key words: education, spiritual essence of education, individual creativity, lifeline, the art of living, the Bologna process, globalization, democratization.